

dr hab. Anna Gajdis, prof UWr
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Filologii Germańskiej
Plac Nankiera 15b
50-140 Wrocław
anna.gajdis@uwr.edu.pl

Wrocław, 24. 08. 2020

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Ewy Iglewskiej

Du bist das, was du isst – Essstörungen als Problem in der modernen Gesellschaft in der deutschsprachigen und polnischen Literatur des 20. und 21. Jahrhunderts

Pani mgr Ewa Iglewska, studentka studiów trzeciego stopnia w dyscyplinie literaturoznawstwo w Instytucie Literatury i Nowych Mediów Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego, przedłożyła rozprawę doktorską *Du bist das, was du isst – Essstörungen als Problem in der modernen Gesellschaft in der deutschsprachigen und polnischen Literatur des 20. und 21. Jahrhunderts* powstałą pod opieką naukową dr hab. Eweliny Kamińskiej-Ossowskiej, prof. US. Przedłożona rozprawa doktorska składa się z *Wprowadzenia*, 9 rozdziałów głównych, aneksu z wykazem dodatkowej literatury polskiej i niemieckojęzycznej oraz sztuk teatralnych dotyczących zaburzeń w odżywianiu, bibliografii zawierającej literaturę prymarną, sekundarną, źródła internetowe oraz filmy. Rozprawę zamyka streszczenie w języku angielskim i polskim. Praca liczy 300 stron.

Przyjmując perspektywę komparatystyczną, Pani mgr Ewa Iglewska poświęciła swoją uwagę badawczą tematowi zaburzeń żywieniowych w polskiej i niemieckojęzycznej literaturze pięknej XX i XXI wieku oraz zbadala kontekst, podobieństwa i różnice w prezentowaniu tego problemu społecznego w przedmiotowej literaturze. Jej rozprawa doktorska dotyka dwóch przestrzeni kultury: literatury polskiej i niemieckojęzycznej, z uwzględnieniem literatury dla dzieci i młodzieży, oraz inscenizacji teatralnych.

Rozprawa doktorska składa się z części teoretycznej i analitycznej. W części teoretycznej Doktorantka wyjaśnia dobór korpusu tekstów, omawia stan badań, zamieszcza

obszerne wprowadzenie dotyczące roli jedzenia w kulturze i życiu społecznym oraz prezentuje choroby związane z zaburzeniami żywieniowymi.

We *Wprowadzeniu* Doktorantka przedstawia stan badań, który moim zdaniem został niepotrzebnie połączony z metodologią badawczą. Autorka wplata w publikacje przedstawiające aktualny stan badań informacje o metodach badawczych. Kryteria badawcze wyznaczają biografizm, psychoanaliza, *feministische Frauenforschung* i *gender studies*. Biografizm i psychoanaliza bazująca na badaniach Patricii Bourcillier i jej psychoanalitycznej interpretacji obrazów choroby są bardzo dobrze reprezentowane w rozdziałach omawiających twórczość Kafki i autorek uprawiających literaturę (auto-)patograficzną. Natomiast dwóm ostatnim kategoriom poświęcono wyjątkowo niewiele miejsca, ale do tego problemu wrócę jeszcze raz w dalszej części recenzji. *Wprowadzenie* zostało uzupełnione o obszerny podrozdział odnoszący się do przedstawienia problematyki jedzenia w literaturze, sztuce, kinie, jego społecznej roli oraz aspektu związanego z seksualnością i płciowością. W tej części znalazł się również krótki podrozdział dotyczący historii ciała. Jeśli ta część rozdziału teoretycznego została przyporządkowana perspektywie historyczno-literackiej, to kolejna część omawianego rozdziału pisana jest z perspektywy medycznej i socjologicznej oraz zawiera szczegółowe informacje na temat chorób związanych z zaburzeniami odżywiania takimi jak anoreksja, bulimia czy nadwaga. Rozdział ten kończy się refleksją na temat nieprawidłowego funkcjonowania rodziny, która wyraża się w zakłóconych relacjach między matką lub ojcem a córką albo pasywną lub autorytarnej figurze jednego z rodziców.

Część analityczną tworzy 9 rozdziałów głównych. Rozdział 4 – poświęcony Franzowi Kafce i Tadeuszowi Różewiczowi – eksponuje motyw artysty i wzbraniania się przez przyjmowaniem posiłków. W wypadku Kafki oba motywy Doktorantka łączy z innymi aspektami twórczości autora *Procesu*: samotnością, strachem przed autorytarnym ojcem i brakiem stabilności emocjonalnej. W rozdziałach 5–8 tematyzowane są dzieła Anny Mitgutsch, Marii Nurowskiej, Lindy Stift, Sibille Berg i Manueli Gretkowskiej w kontekście zaburzonych relacji między matką a córką, anoreksji, przymuszania do jedzenia i odmowy przyjęcia jedzenia jako wyrazu rebelii młodego człowieka przeciwko staromodnym i patriarchalnym wzorcom kulturowym. Rozdział 9 dotyczy sztuk teatralnych Very Rathenböck i Cornellii Jönsson, których tematem są zawyżone oczekiwania rodziców i brak miłości skutkujące anoreksją. Rozdział 10 podejmuje problematykę współczesnych negatywnych zjawisk żywieniowych. Dokładność badawcza Autorki sprawiła, że czytelnik rozprawy może zapoznać się z całą paletą tych współczesnych fenomenów. W tekstach Cornellii Travniczek, Marty Syrwid, Dominiki Dymińskiej i Jolanty Czarkwiani zostały zaprezentowane zjawiska

feedingu, zespołu pica, zbyt restryktywnego przestrzegania reguł zdrowego odżywiania czy wreszcie „zaprzyjaźnienia się” z anoreksją, czego wyrazem są liczne strony internetowe pomagające zaakceptować tę chorobę. Rozdział 11 koncentruje się wokół literatury (auto-)patograficznej pisanej przez osoby chore, często bardzo młode. Opisywanie swoich chorób staje się pewnego rodzaju autoterapią, która jednak – jak wynika z badań Pani mgr Ewy Iglewskiej – dotyczy też osób starszych, stąd mamy tu do czynienia z literaturą *cross-over*. Pisanie jako autoterapię należy też rozpatrywać w kontekście metody *feministische Frauenforschung*. W rozdziale 12 Doktorantka sięga po literaturę dziecięcą i młodzieżową i opisuje problemy nastolatków, które są odbiciem problemów ludzi starszych.

Niewątpliwym atutem tej pracy jest niezwykle bogaty i szeroki dobór tekstów autorów i autorek poruszających interesujący Doktorantkę temat. Pisarki i pisarze należą do różnych generacji, a ich twórczość posiada różny walor literacki – od znacznego dorobku literackiego i wielkiego wkładu w rozwój literatury i kultury powszechnej (Kafka, Różewicz) do pierwszych publikacji autorskich zauważonych jedynie na czytelnicznych forach internetowych (Jolanta Czarkwiani). Wprawdzie przewagę stanowią autorki kobiece, ale Doktorantka słusznie zwraca też uwagę na twórczość pisarzy-mężczyzn – Heinricha Hofmanna, Franza Kafki, Gerharda Eikenbuscha czy Tadeusza Różewicza. W dysertacji Pani mgr Ewy Iglewskiej polskie i niemieckojęzyczne pisarki stanowią większość omawianych autorek należą do różnych generacji. Najstarsza z nich to Maria Nurowska urodzona w 1944 roku, autorka literatury popularnej. Sibylle Berg (ur. 1962) i Manuela Gretkowska (ur. 1964) to niemalże rówieśniczki o uznanym dorobku literackim. Natomiast Cornelię Travnicek (ur. 1987), Martę Syrwid (ur. 1986) czy Dominikę Dymińską (ur. 1991) należy zaliczyć do grona najmłodszych pisarek.

Tak szeroki dobór reprezentowanych tekstów stanowi rozległe spektrum tematyki zaburzeń odżywiania, ale jednocześnie sprawia problem z klasyfikacją gatunku literackiego, czego Doktorantka jest dobrze świadoma, pisząc: „Es gibt kein einheitliches Kriterium, nach dem sie (Texte – przyp. AG) diskutiert werden” (str. 9). Doktorantka zdradza też pewne niezdecydowanie, pisząc, że czasami zajmuje się treścią, a czasami formą utworów. Moim zdaniem należałoby uporządkować te kryteria.

W części analitycznej znajdujemy dwa najwcześniejsze przykłady tekstów zidentyfikowanych przez Doktorantkę jako te, które odnoszą się do tematów zaburzeń żywieniowych. Jest to wiersz Heinricha Hoffmanna *Suppen-Kaspar* z popularnego tomu *Struwwelpeter* (1845) i wybrane opowiadania Franza Kafki. Dokładniejszej analizie podlega jedynie opowiadanie *Hungerkünstler* (1922). Oba teksty znakomicie wprowadzają w badaną

tematykę. Jak wspomniano powyżej, część analityczna dysertacji zorganizowana jest wokół tematyki współczesnych zaburzeń żywieniowych. Doktorantka słusznie podkreśla i wychwytuje wspólne motywy wszystkich tekstów: młody wiek bohaterów / bohaterek, miejsce ich pochodzenia usytuowane najczęściej w Stanach Zjednoczonych i zachodniej Europie, brak równowagi w stosunkach dzieci–rodzice, problemy związane z adolescencją, powszechny trend posiadania smukłej sylwetki i bycia pięknym czy wreszcie nieumiejętność lub brak możliwości rozwiązywania problemów emocjonalnych. Wśród poruszanych tematów można zauważyć dwie części. Pierwsza ich część dotyczy anoreksji, bulimii i starań związanych z walką o uzyskanie nienaganej i bardzo szczupłej figury, natomiast druga odwołuje się do nadwagi i prób redukcji masy ciała.

Współczesne problemy związane z odżywianiem stanowią tak poważny problem, że musiały znaleźć swoje literackie odbicie. Kwestia wyboru właściwego gatunku literackiego wyrażającego ten problem jest kolejnym aspektem badań Autorki. Analizuje ona powieści literatury popularnej pisane z myślą o kobietach, powieści dla młodzieży, dzienniki lub refleksje zebrane w postaci literatury (auto-)patograficznej. Ten ostatni przykład bardzo dobrze oddaje dramat zmagania z własnym ciałem i duszą w trakcie walki z chorobą. Jak mocno opisywane sytuacje dotyczą młodych ludzi, świadczą również liczne inscenizacje teatralne przygotowywane specjalnie dla młodzieży polskiej, jak i niemieckojęzycznej (Klassenzimmertheater), które także są przedmiotem zainteresowania Doktorantki.

Wśród tych niewątpliwych atutów pracy pragnę wyrazić też pewną uwagę krytyczną, która odnosi się do niedosytu interpretacyjnego związanego z wykorzystaniem metod badawczych *feministische Frauenforschung* i *gender studies*. Trzeba zgodzić się z Autorką, że te dwie metody badawcze prezentują kobiecy punkt widzenia, odnoszą się do ról kulturowych i bazują na odmiennych dla kobiet i mężczyzn doświadczeniach życiowych. Jak dowodzi Doktorantka, literatura związana z zaburzeniami z odżywianiem przeznaczona jest w większości dla kobiet i młodych dziewcząt. Autorka omawia aspekt terapeutyczny pisania podejmowanego przez chore dziewczęta, które nie są doświadczonymi pisarkami, ale w ten sposób zmagają się z chorobą, własnymi emocjami i kreują siebie. Akt tworzenia tekstu literackiego wpisuje się długą tradycję pisarstwa kobiet. Już listy dam oświeconych można uznać za literaturę autobiograficzną będącą formą (samo-)kształcenia. Do często fikcyjnych przyjaciółek–adresatek kierowano refleksje dotyczące emocji, sytuacji rodzinnej czy też przeżywania choroby. Kobiety–autorki i adresatki tej twórczości niezmiennie przekazują wiedzę o kondycji świata kobiet i w oczywisty sposób sięgają do rezerwuaru motywów, splotów czy postaci. Analizowane przez Autorkę pisarki są spadkobierczyniami tej tradycji.

W rozprawie doktorskiej Doktorantka zaledwie sygnalizuje trzy inne niezmiernie ciekawe aspekty. Niestety nie omawia ich dokładniej, wykorzystując wspomniane metody badawcze. Pierwszy motyw pochodzi z opowiadania *Sandra K.* rozpoczynającego tom *Namiętnik* (1999) Manueli Gretkowskiej i odnosi się do figury kobiety przepowiadającej przyszłość. Ka-Sandra posiada taką umiejętność. W komparatystycznej rozprawie poświęconej w większości literaturze kobiet warto przytoczyć monografię Mirosławy Czarnieckiej *Wieszczki. Rekonstrukcja kobiecej genealogii w historii niemieckiej literatury kobiecej od połowy XIX do końca XX wieku* (2004) traktującą o historii pisarstwa niemieckich autorek. Za pomocą słowa „wieszczki” XIX-wieczni pisarze i literaci polscy (Świętochowski, Sienkiewicz) określali rodzime autorki, przypisując im brak urody, naruszenie norm społecznych i swobodę seksualną. Sądzę, że opowiadanie Gretkowskiej można rozpatrywać i w tej tradycji.

Drugi z nich to motyw lalki i manekinu analizowany w tekście Marty Syrwid *Zaplecze* (2009) i obecny np. w opowiadaniu *Zdobycz* z tomu *Śmierć i spirala* (1992) Izabeli Morskiej (Filipiak). Główna bohaterka *Zaplecza* pragnie zamienić się w manekina sklepowego. Jej sztuczny sobowtór ma być symbolem równie sztucznej i pozbawionej człowieczeństwa urody. Doktorantka powołuje się na koncepcję Jacquesa Lacana i nowożytną dualistyczną teorię duszy i ciała. Można podejrzewać, że i u Filipiak, i u Syrwid manekin / lalka jest odbiciem kulturowego lustra.

Trzeci z motywów dotyczy bluszczu wspomnianego w powieści *Und auch so bitter kult* (2014) Lary Schützack. Za pomocą tego motywu Autorka charakteryzuje Isę, matkę głównej bohaterki. Bluszcz to symbol autorytarnej pozycji matki i jej siły życiowej, a także nieśmiertelności i wiecznego życia. Zauważmy, że ten motyw pojawia się w „klejnocie niemieckiej literatury” – powieści *Effi Briest* Theodora Fontanego – i w istotny sposób charakteryzuje główną bohaterkę powieści. Jeśli przeniesiemy go do utworu Schützack, możemy sprawdzić, jak przebiega (de-)konstrukcja ról kobiet i mężczyzn we współczesnej literaturze niemieckiej. Lektura dystertacji pani Ewy Iglewskiej pozwala przypuszczać, że współczesne pisarki w zupełnie odmienny sposób konstruują te role. Powtórzę jeszcze raz: Teksty analizowane przez Autorkę wpisują się w tradycję literatury kobiet, są aktem tworzenia, a ich autorki pozostają spadkobierczyniami swoich poprzedniczek. W moim odczuciu tej refleksji tutaj brakuje.

Lektura aneksu zamieszczonego na końcu rozprawy doktorskiej i zawierającego spis tekstów literackich związanych z omawianą tematyką musi budzić zdumienie i pochwałę staranności Doktorantki w poszukiwaniu odpowiedniej literatury przedmiotu. Pozytywem tej

pracy jest również zajęcie się przez Panią mgr Ewę Iglewską niezbadanym dotąd tematem. Nowatorstwo tematyczne sprawia, że dysertacja *Du bist das, was du isst – Essstörungen als Problem in der modernen Gesellschaft in der deutschsprachigen und polnischen Literatur des 20. und 21. Jahrhunderts* wypełnia lukę badawczą. Pozytywnie oceniam dokładność i dociekliwość Autorki w poszukiwaniu wątków odwołujących się do zaburzeń żywieniowych.

Na końcu chciałabym wyrazić kilka uwag natury redakcyjnej. Język niemiecki prezentowany przez Autorkę stoi na wysokim poziomie, jest spójny i logiczny, a argumentacja przekonująca. Dodatkowo Doktorantka wykazała się wprawą translatorską, tłumacząc odpowiednie fragmenty powieści polskich autorek na język niemiecki. Strona redakcyjna jest też bez zarzutu, chociaż można tu znaleźć kilka literówek lub błędów gramatycznych. Podam tylko kilka przykładów. Na str. 24 chodziło raczej o malarza o nazwisku Caravaggio (1571–1610), a nie Carvaggio. Film *Der Elefantenmensch* (1980) nakręcił David Lynch, a nie David Lynche (str. 67). Proponuję jeszcze raz przyjrzeć się brzmieniu cytatu na stronie 46, a szczególnie zdaniu: „Sowohl die Anorexie als auch die Askese der Heiligen zeigt, dass die christliche Idee der Erlösung durch das Leid *eine wichtige Thema* (podkreślenie - AG) spielt”.

Reasumując, pragnę podkreślić akrybię badawczą Autorki wyrażającą się w skrupulatnym doborze korpusu tekstów i umiejętnościach interpretacyjnych utworów literackich, które doprowadziły do zbadania mało znanej literatury polskiej i niemieckojęzycznej poświęconej niezwykle aktualnej tematyce zaburzeń żywieniowych. Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnioskuje o dopuszczenie Pani mgr Ewy Iglewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego i wyrażam nadzieję, że po dokonaniu niezbędnych poprawek redakcyjnych rozprawa ukaże się drukiem.

Anne Göpfel

UNIwersytet WROCLAWSKI
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Germańskiej
PL 50-140 Wrocław, pl. Nankiera 15 b
tel. +48 71 375 24 44, fax +48 71 375 28 62
germanis@uni.wroc.pl
(3)